

OSMANLI İLİM, DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASINDA BALKANLAR

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı
07-09 Mayıs 2014

Toplantı Yeri:
Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, Edirne

İstanbul 2014

**OSMANLI'NIN BALKANLAR'DAKİ ÖNEMLİ
KÜLTÜR MERKEZLERİNDEN BİRİ FİLİBE'DE
TASAVVUF VE TARİKATLAR**

Selami ŞİMŞEK*

Giriş

Traklar tarafından kurulan Filibe şehrinin bilinen eski adı Philoppopolis'tir. Truva'nın çağdaşı olarak kurulan şehir, bugün Bulgaristan'ın Sofya'dan sonra ikinci büyük merkezi olup, Balkanlar'ın en eski şehirlerinden birisidir. Osmanlılar'ın 1359 yılında Rûmeli'ye geçmesi ile Avrupa ticaret yollarının üstünde stratejik bir konuma ve çok zengin bir ovaya hâkim olan Filibe, ilk Rûmeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa tarafından 1363 yılında fethedilmiş ve Anadolu'dan getirilen Türk âileleri yerleştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in veziri Şehâbeddin Paşa döneminde Rûmeli Beylerbeyliği'nin merkezi olan şehir, bu tarihten itibaren bütünüyle Osmanlı kimliğine bürünmüştür. İstanbul'dan Belgrad'a kadar uzanan yolun üzerinde olması, Meriç nehri boyunca uzanan geniş ve verimli bir vadinin ortasında bulunması ve ayrıca İstanbul'a yakınlığı, Filibe'nin Osmanlı İmparatorluğu içinde hızla gelişmesini sağlamıştır. Türk ordularının 1878-79 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 16 Ocak 1878 tarihinde Filibe'den çekilmesine kadar bu şekilde kalan şehir, Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetinin sona ermesi ile birlikte beş yüz yılda yapılan mimari eserler ve kök salıp dal budak veren Türk kimliği yok olmaya başlamıştır. Sadece Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde, şehirde elli üç adedi câmi, yetmiş mektep, dokuzu medrese ve dokuzu dâru'l-kurrâ olmak üzere iki yüz ellinin üzerinde Türk eseri olduğundan bahsetmesi, durumun vahametini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, selamisimsek@gumushane.edu.tr

Evliyâ Çelebi'ye göre belde halkı hevâ ve heveslerine düşkün kimseler olmakla birlikte âlimleri, şeyhleri, imamları ve hatipleri oldukça fazladır. Bunların büyük bir kısmı kadıdır. Övülmeye lâyık âlimleri ve hayrete düşüren şâirleri ile irfân sahipleri de pek çoktur. Filibe'de on bir adet tekke olup Halvetî ve Celvetî tarikatlarına aittir. Bu tarikat mensuplarının çoğunluğu, uzun saçlı erlerden oluşur. Kâdirî ve Gülşenî tekkeleri dahi vardır, ancak Mevlevihâne yoktur.¹ Evliyâ Çelebi'nin Filibe'nin câmilerini anlattığı kısımda Uğraş Câmii'nin ulu dergâh ve Emir Şeyh Câmii cemaatinin devamlı olduğu² bilgisinden yola çıkarak, bu câmilerin de câmi-tekke olarak kullanıldığını, dolayısıyla 17. asırda Filibe'de on beş kadar tekke olduğunu söyleyebiliriz. Reşat Öngören ise bugün Filibe'nin merkezinde on dört, merkeze bağlı bir köyde ise bir olmak üzere toplam on beş tekkenin olduğunu belirtmektedir.³ Yine Evliyâ Çelebi'ye göre, şehirde Şehâbeddin Paşa Câmii'nin kible tarafında medfun olan Gâzi Şehâbeddin Paşa türbesi ile Murâd Hüdâvendigâr'ın imâmı Behlül Efendi'nin mezarı vardır.⁴

Mevlevîlik

Resim 1. Mevlevihâne'nin dışından bir görünüm (Reyhan Rafet Mustafa Arşivi)

¹ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999, c. III, s. 212.

² Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, s. 212.

³ Reşat Öngören, "Balkanların İslâmlaşmasında Sûfilerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm Medeniyetleri Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23- Nisan 2000, ed. Ali Çaksu, IRCICA Yay., İstanbul 2002, s. 50.

⁴ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, s. 213.

Mevlevîlik, kendisini Filibe'de kurulan Mevlevîhâne ile göstermiştir. Filibe Mevlevîhânesi, Peçevî Ahmed Dede (ö. 1137/1724) adına yaptırılmıştır.⁵ Ahmed Dede, Peç⁶ kasabasında dünyaya gelmiş olup Uşşâkî ve Gülşenî tarikatı⁷ şeyhlerinden Aksaraylı Abdurrahman Budini'nin halifesi⁸ Mustafa Peçevî Efendi'nin⁹ (ö. 1110/1698) oğludur. Çocukluğunda akâid ilmini, usûl ve merâsimleri, tarikat âdâbını kendi memleketindeki Peçoy Mevlevîhânesi'nde¹⁰ seccâdenişin olan Musullu Hâfız Muhammed

⁵ Filibe Mevlevîhânesi, şeyhleri ve Ahmed Dede hakkında geniş bilgi için bkz. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, haz. Cem Zorlu, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 325; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000, s. 352-354; Safâyî Mustafa Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, haz. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2005, s. 420; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 481-482; Râmiz, *Âdâb-ı Zuraîfâ*, haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1994, s. 200-201; 1303/1886 *Senesi Konya Vilâyeti Salnâmesi*, 19 Defa, s. 311; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2309, c. V, s. 235-236; Ali Enver, *Semahâne-i Edeb (Mevlevî Şâirler)*, haz. Tahir Hafızoğlu, İnsan Yay., İstanbul 2010, s. 217; Tabibzâde, Tabibzâde Muhammed Şükrî, *Silsilenâme-i Tarikat-ı Aliyye*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1098, vr. 34b; *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1159, s. 382; Şehabeddin Uzluk, *Mevlevilikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 162; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1913, s. 150-151; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2001, c. II, s. 611; Haşim Karpuz, "Balkan Mevlevihanelerinden İzlenimler", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004, s. 14; Papp Sandor, "Peçuy", *DİA*, c. XXXIV, s. 216.

⁶ Peç, Macaristan'da bir şehir olup, 950/1544'te Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir.

⁷ Safâyî ve Sâlim, Tabibzâde onun Gülşenî tarikatından olduğunu yazmıştır. Bu durum onun Gülşeniyye'den de icâzet aldığını hatırlara getirmektedir. Bkz. Safâyî, *a.g.e.*, s. 420; Sâlim, *a.g.e.*, s. 481; Tabibzâde, *a.g.e.*, vr. 34b.

⁸ Tabibzâde, *a.g.e.*, vr. 23a.

⁹ Hk. bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c. IV, s. 348.

¹⁰ Peçoy Mevlevîhânesi, Sultan IV. Murad'ın sadrazamı Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'sinde 1663 yılında ziyaret ettiği Peçoy Mevlevîhânesi'nden bahsetmekte ve Yakovalı Hasan Paşa hayratındandır,

Efendi'den görüp öğrenmiştir. Hâfız Muhammed Efendi'nin vefâtından sonra yerine geçen Musullu-Arap Halil¹¹ ve İbrâhim Dede efendilerin sohbetlerinde bulunarak halvet bahçesinde Mevlevî bahçıvanların terbiyesinde gerçekten meyve veren bir ağaç olmuştur. Bir müddet sonra, doğum yeri olan Peç (Peçevî) Tekkesi'nde şeyh olmuş, hamiyetli ve vazifesine bağlı kişilerden olduğu için bu tekkedeki şeyhliği esnasında iyi hâl ve ahlâkı ile herkesin kalbini kazanmaya muvaffak olmuştur. Memleketin genel durumu günden güne kötüye gittiğini gören ve takdir eden Ahmed Dede, bütün malını paraya tahvil ederek oradan Filibe'ye hicret etmiştir. Gerçekten o bölge iki üç ay sonra Macarlar tarafından uzun muharebelerden sonra Osmanlı'nın elinden çıkarak Nemçelilerin eline geçmiştir. Ahmed Dede, fazilet erbâbı olduğundan onun hatırlanması için adına 18. asır başlarında Filibe şehir merkezinde Uçtepe mevkiinde, Bizans dönemi (Justinien 527-565) surları üzerinde adına bir mevlevihâne yapılarak şeyhliği kendisine verilmiştir. BOA'da yer alan iki kayıta, bânisinin Hacı Mustafa Kethüdâ olduğu belirtilirken,¹² Veled Çelebi ise İbrâhim Efendi olduğunu söylemektedir. Bugün Saruhanlı Mahallesi'nde yer alan Mevlevihâne'de

demektedir. Abdülbaki Gölpınarlı ise, dergâhın beratının 1668 yılına ait olduğunu ve Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Bkz. A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlâna Güldestesi*, Konya 1964, s. 37; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Yay., İstanbul 2006, s. 308; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, haz. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel-İbrahim Numan, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul ts., c. I, s. 210-212; Gabor Agoston, "Macaristan'ta Mevlevilik ve İslâm Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul 1994, s. 5-9.

¹¹ Arap Halil, Canpolat Paşa'nın da hocası olup, Hâfız Muhammed Efendi'den icâzet almış, ondan sonra yerine şeyh olmuştur. Tabibzâde, *a.g.e.*, vr. 35a.

¹² 1132/1719 tarihli ilk kayıt şöyledir: "Filibe'de Hacı Kethüdâ'nın bina eylediği Mevlevihâne fukarasının taamiye vazifelerine dair Filibe Kadısı Hüseyin Efendi'nin ilamı üzerine berat-ı alişan" (BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 5, Gömlek No: 392, 29 Z 1132). 1137/1724 tarihli ikinci kayıt da "Filibe'de el-Hac Mustafa Kethüdâ'nın bina eylediği Mevlevihâne'nin oranın mukataası malından taamiye olarak tahsis olunan pirincin alındığı" şeklindedir. Bkz. BOA, C.EV., Dosya No: 305, Gömlek No: 15527, 29 M 1137.

1127/1714¹³ senesine kadar ilk postnişîn olarak görev yapan Ahmed Dede, bu tarihten sonra Muhammed Sadreddin Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine sevk edilmiştir. 1137/1724'te¹⁴ bekâ yurduna göç etmiş olup vefâtına "İlm-i Hak Ârifî Ahmed Dede gitdi ey vâý" ibâresi târih düşülmüştür. Ayrıca dâmâdı "Gedâî" mahlaslı Nâilî Paşa, "Geldi târihi Gedâyâ/ Reft Ârif bâ-bekâ" mısraını vefatına tarih söylemişken Uyûnî, "Gitdi me'vâya bu devrin Ârifî yâ hû deyu" mısraını demiştir. Arapça ilimlerde mâhir olan, Farsçayı iyi bilen ve bu sebeple *Mesnevî* dersleri veren Ahmed Dede'nin "Ârifî" mahlasıyla yazdığı şiirleri de olup, birisi şöyledir:

Zât-ı pâkindedir ey Hazret-i Sultân-ı Sema'
Şeref-i dâire-i mecmâ-ı dîvân-ı semâ'

Yeridir mahşer-i ervâh-ı mücerred olsa
Çünkü cevân-geh-i ruhum ola meydân-ı semâ'

Böyle bir meclis-i pür-mâide-i şevk içre
Yaraşır ruh-ı Halîl'in ola mihmânı semâ'

Kereminden umulur Ârifî mahşerde dahi
Edesin dâhil-i cem'iyet-i yârân-ı semâ'

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Mevlevî şeyhleri içinde çok müridi olanlardan biri de Ahmed Dede'dir. Öyle ki Cuma günü Mevlevîhâne'den çıkıp da Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki câmiye gelinceye değin arkalarında bulunan dervişlerin bir ucu dergâh kapısından çıkmakta olurmuş.

Kütüphane kayıtlarında, Ahmed Dede'nin Abdulgâni Nablûsî'nin *el-Ukûdu'l-Lü'lüyye fî Tarîkati'l-Mevleviyye* adlı eserini tercüme ettiği belirtilmektedir.¹⁵

¹³ Vassâf'a göre bu tarih, 1126'dır. Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 236.

¹⁴ *Kâmûsu'l-A'lâm*'da vefat tarihinin 1117 olarak gösterilmesi doğru değildir. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mîhran Matbaası, İstanbul 1889/1306, c. IV, s. 3040.

¹⁵ Yazma nüshaları için bkz. Millî Ktp., Yz. No: 178/3, vr. 79b-96a; İBB Ktp. OE Yz. No: 001040, 71 vr., OE Yz. No: 000601/01, 41 vr.; İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe

Resim 2. Ahmed Dede'nin tercüme ettiği *el-Ukûdu'l-Lü'lüyye fî Tarîkatî'l-Mevleviyye* adlı eserin ilk yaprağı (Millî Ktp., Yz. No: 178/3, vr. 79b)

Ahmed Dede'den sonra yerine Muhammed Nûri Dede Filibe'ye şeyh olmuştur. Esrâr Dede, Nûri Dede'nin de şiir söylemek, yazı yazmakta büyük mahareti olduğunu belirterek bir *Divân*'ının olduğunu işittiğini, ancak eserlerinin elinde olmadığı için örnek yazamadığını kaydetmektedir. BOA'ya Muhammed Nuri Dede 1141/1728 yılında Mevlevihâne'de postnişin olup, taamiye için irâde-i seniyyeye bir arzuhal yazmıştır.¹⁶ Bir ara Mevlevihâne'de Kalender Mahmûd Dede'nin şeyhlik yaptığı bilinmektedir. Tabibzâde'nin verdiği bilgiye göre, Ağazâde Muhammed Hakikî Dede (ö. 1063/1652) ile Bekir Çelebi (ö. 1099/1687)'den tasavvufî terbiyesini tamamlayarak Bosna Mevlevihânesi'nin ardından Filibe'de Kalender Mahmûd Dede şeyh olmuştur.¹⁷ Kalender Mahmûd Dede, İstanbul Yenikapı Mevlevihânesi'de misafir olduğu sırada bekâ âlemine göçmüş ve buraya defnolunmuştur.¹⁸

Kalender Mahmûd Dede'den sonra kimlerin postnişin olduğu belli değildir. Ancak 18. asrın sonlarında Şeyh Seyyid Hasan Dede'nin¹⁹ posta

Yz. No: 2128. Eserin muhtevası ve şerhleri hk. bilgi için bkz. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 185.

¹⁶ BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 99, Gömlek No: 9828, 19 Ra 1141.

¹⁷ Tabibzâde, a.g.e., vr. 35a.

¹⁸ Tabibzâde, a.g.e., vr. 35a.

¹⁹ Derviş Hasan, Ali Nutkî Dede'nin amcasının oğludur. Bkz. *Defter-i Dervîşân (Yenikapı Mevlevihânesi Günlükleri)*, haz. Bayram Ali Kaya-Sezai Küçük, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2011, s. 49, 79, 165.

oturduğu bilinmektedir. Şeyh Seyyid Hasan Dede, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Seyyid Osmân (veya Derviş Ömer) Dede'nin oğludur. Önceleri Yenikapı Mevlevîhânesi'nde neyzenbaşılık yapmış, çilesini burada çıkarmış, akabinde Filibe Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. 1190/1776 yılında azlolunmuş ise de²⁰ 12 Rebîu'l-âhir 1204/30 Aralık 1789 tarihinde tekrar şeyh olmuştur. BOA'da Şeyh Hasan Dede'ye meşihatın 1211/1796 yılında tevcih olunduğu belirtilmektedir.²¹ 1214/1799 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ziyaret etmiş ve Rebîu'l-evvel 1224/Nisan-Mayıs 1809 tarihinde Filibe'de bekâ âlemine göçmüştür.²² Şeyh Seyyid Hasan Dede'den sonra Edirneli Şeyh Hacı Mehmed Şâkir Dede Efendi 1224/1809 tarihinde posta oturmuş olup, Zilhicce 1228/Kasım-Aralık 1813 tarihinde vefat etmiştir.²³ Ondan sonra yerine 25 Muharrem 1229/17 Ocak 1814 Pazartesi günü Şeyh Ali Dede geçmiştir.²⁴ BOA'da yer alan 1266/1849 tarihli bir kayıttaki "Filibe Mevlevihanesi'nde yapılan ve yapılacak tamir ve yenileme çalışmaları ile bunların masrafı olan meblağın ihsan buyurulması hakkında postnişîn Ali Dede'nin yazısı"²⁵ bilgisi ile 1275/1857 tarihli kayıтта, "Filibe Mevlevîhânesi şeyhi müteveffâ Şeyh Ali Efendi'nin çeltik hasılatından dolayı olan zimmetinin tahsil mahalli olmadığından afvı"²⁶ ve 1276/1859 tarihli diğer kayıтта "Filibe Mevlevîhânesi şeyhi Ali Efendi'nin çeltik hasılatından olan zimmeti kaydının silinmesine dair"²⁷ bilgilerine bakılırsa, kırk yılı aşkın postnişînlilik yaptığı ve 1849-1859 yılları arasındaki bir tarihte vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Yine BOA'daki kayıtlardan Şeyh Ali Dede zamanında Mevlevîhâne'nin 1264/1847 yandığı²⁸ ve 1265/1848'de yeniden inşaya başlandığı ve bunun için Lütü Efendi'nin kasîde şeklinde nazım ve inşâd eylediği tarihin padişah

²⁰ *Defter-i Dervîşân*, s. 55.

²¹ BOA, C.EV., Dosya No: 281, Gömlek No: 14319, 29 C 1211.

²² *Defter-i Dervîşân* s. 49, 79.

²³ *Defter-i Dervîşân*, s. 26, 145.

²⁴ *Defter-i Dervîşân*, s. 283.

²⁵ BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 902, Gömlek No: 23, 20 Z 1275.

²⁶ BOA, MVL, Dosya No: 281, Gömlek No: 14319, 29 C 1211.

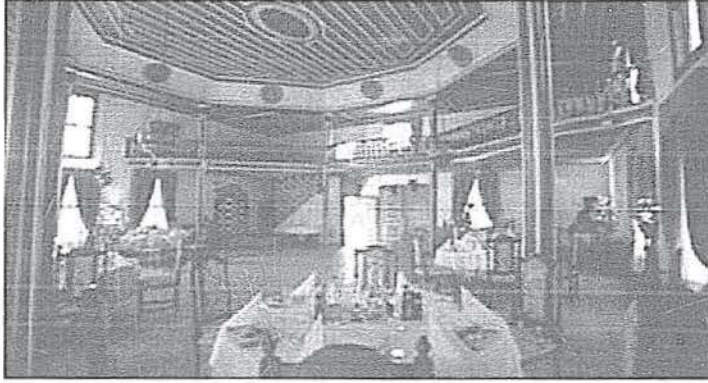
²⁷ BOA, İ.MVL, Dosya No: 421, Gömlek No: 18437, 15 M 1276.

²⁸ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 11, Gömlek No: 32, 09 Z 1264.

tarafından beğenildiği,²⁹ 1267 yılında ise Mevlevîhâne'ye hücre ile şeyh meydanı ilave edildiği³⁰ anlaşılmaktadır.

1269/1852 yılında Mevlevîhâne şeyhliğine Hüsnü Dede tayin olunmuş, yanına da vekil olarak Hâfız Halil Efendi verilmiştir.³¹

1276/1859 yılında ise Mevlevîhâne'nin şeyhi Hacı Hasan Efendi olduğunu bilmekteyiz.³² BOA'da yer alan kayıtlar da bunu doğrulamaktadır. Nitekim yer alan 1276 tarihli kayıtların birinde, "Filibe Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Efendi'nin atıyye ve maaşı hakkında-vuku bulan istidası" bilgisi yer alırken diğerinde de "Filibe Mevlevîhânesi postnişini Hacı Hasan Efendi'ye atıyye verilmesine dair" bilgi bulunmaktadır.³³

Resim 3. Mevlevîhâne'nin içinden bir görünüm. (Funda Naldan Arşivi)

Filibe Mevlevîhânesi'nde Hacı Hasan Efendi'den sonra, hattat Hâfız Ali Rızâ Dede Efendi (ö. 1301/1884) postnişin olmuştur. Ali Rızâ Dede, Filibe ahalisinden ve Bektâşî babalarından Uzun Ahmed adında bir zâtın

²⁹ BOA, İ.MVL, Dosya No: 127, Gömlek No: 3336, 29 Za 1264; BOA, A.MKT.MHM, Dosya No: 16, Gömlek No: 23, 17 N 1265.

³⁰ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 37, Gömlek No: 18, 19 Ş 1267.

³¹ BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 134, Gömlek No: 12, 25 B 1269.

³² *Defter-i Dervîşân*'ın kaydına göre Filibe şeyhleri yani iki Hasan -bunlar Hacı Hasan Dede ile Hacı Dervîş Hasan Efendi olsa gerektir- 1216/1801 yılında Kumkapı'daki büyük yangının olduğu gece Yenikapı Mevlevîhânesi ziyaret etmişlerdir. *Defter-i Dervîşân*, s. 87.

³³ BOA, MVL, Dosya No: 912, Gömlek No: 40, 13 N 1276; BOA, MVL, Dosya No: 431, Gömlek No: 18984, 10 L 1276.

oğlu olup, Filibe'de dünyaya gelmiştir. İstanbul'da Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhlerinden birisine intisâb ederek bu dergâhta çile çıkarmıştır. Sülüs, nesih ve ta'lik hattını Tosyalı Kazasker Mevlânâ Mustafa İzzet Efendi'den meşk ederek icâzet alan Ali Rızâ Dede, 1301/1884 yılında bekâ yurduna göçmüş ve Filibe'de Mevlevihâne hazîresine defnolunmuştur.³⁴ Ali Rızâ Dede'den sonra Hüseyin Hüsnü Dede,³⁵ ondan sonra 1303/1886 yılında ise, Muhammed Nesib Dede postnişîn olmuştur. 1303/1886 *Senesi Konya Vilâyeti Salnâmesi*'nin onun 1314/1896 yılında hayatta olduğunu söylemesine³⁶ ve Haşim Karpuz'un Veled Çelebi'den naklen 1912 yılında burada şeyh olduğunu belirtmesine³⁷ bakılırsa Nesib Dede yirmi beş yılı aşkın süre postnişînlik görevinde bulunmuştur.

Yine Haşim Karpuz'un belirttiğine göre tarihçesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Mevlevihâne'nin selâmlık ve semâhânesi günümüze ulaşmıştır. 1970 yılında başlanan restorasyonu 1974'te bitirilmiş olup, o tarihten bu yana Filibe (Pildin) restoran olarak kullanılmaktadır.³⁸ Esas itibariyle Osmanlı mirası Mevlevihâne'nin restoran olarak kullanılıyor olması, şehirde Osmanlı'dan kalma eserlere önem verilmediğinin bir göstergesidir.³⁹

³⁴ Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 145.

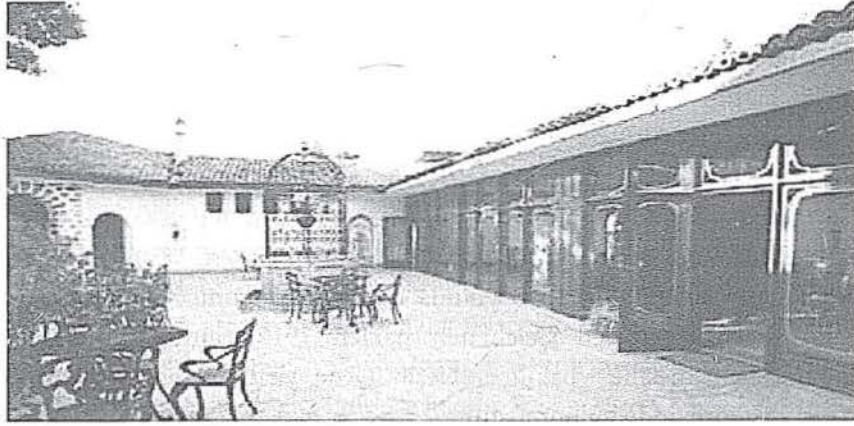
³⁵ BOA'da yer alan Hüseyin Hüsnü Dede'nin 1288/1871 yılında Girit'te dünyaya gelmiş Mehmed Sadreddin adında bir oğlu olduğuna dair bilgiye bakılırsa Hüsnü Dede, bir süre Girit'te bulunmuştur (BOA, DH.SAİDd, Dosya No: 43, Gömlek No: 319, 29 Z 1288). Bir başka kayıta ise Hüsnü Dede'nin eşinin din değiştirdiği ve 1298/1880'de oğlunun ücretsiz olarak Mekteb-i Sultânî'ye kaydedildiği belirtilmektedir. Bkz. BOA, MF.MKT, Dosya No: 67, Gömlek No: 16, 12 B 1298.

³⁶ 1303/1886 *Senesi Konya Vilâyeti Salnâmesi*, s. 311.

³⁷ Karpuz, *a.g.e.*, s. 14.

³⁸ Karpuz, *a.g.e.*, s. 14.

³⁹ Reyhan Rafet Mustafa, *Bulgaristan Filibe (Plovdiv) ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 169.

Resim 4. Mevlevihâne'nin dışından bir görünüm. (Funda Naldan Arşivi)

Filibe'de Mevlevihâne'nin yanında bir Mevlevî Dergâhı daha vardır. Nitekim BOA'daki 1267/1850 tarihli bir kayıta "Filibe'de Şeyh Mahmûd Dergâhı taamiyesine ve şeyh efendiye atıyye verilmesine dair"⁴⁰ ve 1269/1852 tarihli kayıta ise "Filibe'de Rumeli Valisi Hakkı Paşa'nın yaptırdığı Mevlevî tarikatından Şeyh Mahmûd Tekkesi'nin tamiri ve taamiyesi"ne⁴¹ dair bilgiler mevcuttur. Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, Rûmeli vâlisi Hakkı Paşa tarafından yaptırılan tekkeye 1267/1850 yılında gıda tahsisi yapılmış, şeyhine hediye verilmiştir. 1269/1852 yılında ise tamir edilmiş, yine gıda tahsisi yapılmıştır. Tekkenin 1275/1858 yılında tamiri inha olunmuş ise de vakfının kudreti olmadığı cihetle tamirinin tehiri kararlaştırılmıştır.⁴² Ekrem Hakkı Ayverdi de aynı şekilde Filibe'de Mevlevihâne'nin yanında Şeyh Mahmûd Mevlevî Tekkesi'nin bulunduğu bahsetmiştir.⁴³

Halvetilik

Halvetilik, Balkanlar'da ve Bulgaristan'ın genelinde olduğu kadar⁴⁴ Filibe yöresinde de yaygın olan tarikatlardan birisidir. Evliyâ Çelebi'nin

⁴⁰ BOA, İ.DH., Dosya No: 233, Gömlek No: 14021, 24 C 1267.

⁴¹ BOA, C.EV., Dosya No: 550, Gömlek No: 27765, 06 Ra 1269.

⁴² BOA, MVL., Dosya No: 901, Gömlek No: 21, 28 Za 1275.

⁴³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, haz. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Derneği Yay., İstanbul 1982, c. IV, s. 31.

⁴⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Öngören, a.g.m., s. 58.

verdiği bilgiye göre, şehirdeki on bir tekkenin bir kısmı da Halvetîliğe mensuptur. Ayrıca Gülşenî Tekkesi de vardır.⁴⁵

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, şehirde özellikle bu tarikatın Uşşâkîlik ve Gülşenîlik kollarının etkili olduğu görülmektedir. Nitekim E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri* adlı eserinde Filibe'nin Asilhan Bey Mahallesi'nde Şeyh Himmet Efendi Halvetî Zâviyesi, Mekke Mescidi Mahallesi'nde Şeyh Nûreddin Zâviyesi, Hacı Ömer Mahallesi'nde Uşşâkiyye'den Hasan Efendi Zâviyesi (Uşşâkî Dergâhı), Gülşeniyye'den Hasan Efendi Tekkesi olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ BOA'da Asilhan (Asilhan) Bey Mahallesi'ne bulunan Şeyh Himmet Efendi Tekkesi'nin Halvetîliğe mensup olduğu belirtilerek 1192/1778 yılında tekke için "gereklî pirincin Filibe Mukataası'ndan alınması"na,⁴⁷ 1193/1779'da "tekke taamiyesi olarak günde yarım kilo pirincin bir seneliğinin Filibe Nezareti Mukataası Nâzırı İsmail Ağa'dan tamamen alındığı"na,⁴⁸ 1200/1785'de "mürettep bir senelik pirincin alındığı"na,⁴⁹ 1205/1790'da "dervişlerine bağlanmış olan günde bir okka pirincin bir seneliğinin alındığı"na,⁵⁰ 1234/1818'de "tekke şeyhinden mahlul bir miktar pirincin mutasarrıfları tarafından alındığı"na,⁵¹ 1237/1821'de şeyhinin Mustafa Efendi olduğu ve Filibe Nezareti Mukataası malından günde bir buçuk okkadan bir senelik pirincin alındığına,⁵² 1238/1822'de tahsis olunan pirincin alındığına⁵³ ve 1263/1846'de tekkeye pirinç tahsis edildiğine⁵⁴ dair kayıtlar bulunmaktadır.

Clayer ve Popovic'e göre 18. ve 19. asırlarda, Uşşâkiyye Edirne, Dimetoka, Aydos, İstanbul, Kuzey Batı Anadolu'nun yanında Filibe'de de

⁴⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 212.

⁴⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, c. IV, s. 31..

⁴⁷ BOA, C.EV., Dosya No: 565, Gömlek No: 28525, 25 Ş 1192.

⁴⁸ BOA, C.EV., Dosya No: 653, Gömlek No: 32915, 29 Za 1193.

⁴⁹ BOA, C.EV., Dosya No: 607, Gömlek No: 306302, 29 M 1200.

⁵⁰ BOA, C.EV., Dosya No: 236, Gömlek No: 11771, 29 M 1200.

⁵¹ BOA, C.EV., Dosya No: 420, Gömlek No: 21271, 30 M 1234.

⁵² BOA, C.EV., Dosya No: 506, Gömlek No: 25589, 29 M 1237.

⁵³ BOA, C.EV., Dosya No: 604, Gömlek No: 30453, 29 B 1238.

⁵⁴ BOA, İ.MVL., Dosya No: 108, Gömlek No: 2457, 01 Z 1263.

canlanmıştır.⁵⁵ Şehirde büyük bir ihtimalle Uşşâkî Tekkesi'ni kuran kişi, Hacı Muhammed Karamânî kolundan Şeyh Mûsâ Muslihuddîn'in halifesi Filibeli Şeyh Hasan Efendi'dir. Tekkede Edirneli Şeyh Muhammed Sıdkî Efendi (ö. 1273/1856)'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Said Filibevî (ö. 1275/1858) ile Şeyh Seyyid Ahmed Hakkî Filibevî (ö. 1284/1867)'nin faaliyet gösterdiği bilinmektedir.⁵⁶ Şeyh Seyyid Ahmed Hakkî Filibevî, 1278/1861'li yıllarda tekkede postnişindir. Nitekim BOA'da yer alan kayıtların birinde "Şeyh Ahmed Efendi Filibe'de postnişini bulunduğu Uşşâkıyye Dergâhı'nın bazı işlerini teşviye etmek üzere Filibe'ye hareket edeceğinden kendisine tavsiyenâme itasıyla, işlerinde yardımcı olunması"na⁵⁷ dair bilgi verilirken, diğerinde "Filibe'deki Uşşâkıyye Dergâhı postnişini Şeyh Ahmed Efendi'ye işlerinde yardımcı olunması"⁵⁸ hususunda kayıt vardır. Hüseyin Vassâf ise *Sefîne*'de İstanbul Keçeciler civarındaki Kâdirî Dergâhı şeyhi Hayrullah Bey'in ifadelerine dayanarak Şeyh Cemâl Efendi'nin, Edirneli Şeyh Muhammed Sıdkî Efendi'den müstahlef olmakla birlikte Filibe'ye giderek Şeyh Muhammed Said Filibevî'den de hilâfet aldığını, fakat Muhammed Efendi'nin hilâfetnâmesini esas tutup, Seyyid Ahmed Hakkî Filibevî'den de müstahlef olduğundan söz edilince hiddetlendiğini kaydetmektedir.⁵⁹

Gülşenîliği ise 18. asırda şehirde yine büyük bir ihtimalle Hasan Efendi Gülşenî Tekkesi'nde, Hasan Sezâyî (ö. 1151/1738)'nin halifelerinden Seyyid Muhammed Efendi temsil etmiştir.⁶⁰ Onun vefatından sonra ise yerine oğlu geçmiştir.⁶¹ Sezâyî'nin *Mektûbât*'ında yer alan bilgiye göre Filibe'den Ayşe

⁵⁵ Nathalie Clayer-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, T.T.K. Yay., Ankara 2005, s. 258; Nathalie Clayer, *Mystiques, Etat Et Societe: Les Halvetis Dans l'Aire Balkanique De La Fin Du Xve Siecle a Nos Jours*, E. J. Brill, Leiden-New York-Köln 1994, s. 264, 294.

⁵⁶ Tabibzâde, *a.g.e.*, Belge No: 24-3

⁵⁷ BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 521, Gömlek No: 79, 28 Ca 1278.

⁵⁸ BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 523, Gömlek No: 57, 06 C 1278.

⁵⁹ Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 418.

⁶⁰ Tabibzâde, *a.g.e.*, vr. 22b. Hasan Sezâyî'nin, Seyyid Muhammed Efendi'ye yazdıkları mektup için bkz. Himmet Konur, *Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tibyan Yay., İzmir 2003, s. 139-140, Mektup No: 25.

⁶¹ Konur, *a.g.e.*, s. 37, 42.

Bacı adında bir kadın kendisinden tasavvufî terbiye almak istemişse de o, Edirne'de tekkesine sığınan bir kadına sahip çıkması sonucu atılan iftiralar dolayısıyla bunu kabul etmeyip İstanbul'a göndermiştir.⁶² "Hâmil-i varaka-i şerife Ayşe Bacı on altı sene mukaddem bir kız ile esir olup bahâ ile halas ve kızın rehin edip Filibe'ye bizim Seyyid Şeyh Muhammed dâhil olup, o da Filibe'de olan bacılara haber gönderip bir miktar bahâsın tedarik edip Edirne'ye bize göndermiş. Lâkin Edirne hâli öteden beri malûm. Kimseye merhametleri yoktur. Nefsi bizzarûre İstanbul'a gönderildi."⁶³

Şehirde Halvetiyye'nin Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye şubesiinden Abdulahad Nûrî-i Sivâsî'nin hilâfet almış olan Filibeli Abdullah Efendi'den de söz etmek gerekir. Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinde kaydettiğine göre Abdullah Efendi, aklî ve naklî ilimleri tahsil ve özellikle tefsir ilmini tamamladıktan sonra Abdulahad Nûrî'ye intisab etmiş, tasavvuf terbiyesi görerek hilâfet almış ve ardından memleketi Filibe'ye irşâd için gönderilmiştir. O da memleketine gelerek şehrin batı cihetinde bulunan bir câmide vaaz, medresesinde dersiâm ve zâviyesinde de postnişîn olarak göreve başlamış, bu faaliyetlerini kırk yıl kadar sürdürmüş ve 1090/1679 yılında vefat etmiştir.⁶⁴

Halvetiyye'nin Cemâliyye kolundan âlim, şeyh, aslen Ustrumcalı olan ancak Sofya'da uzun süre faaliyeti nedeniyle "Sofyalı" olarak şöhret bulan *Fusûs* şârihi Bâlî Efendi'nin (ö. 960/1533) halifesi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'yi de burada zikretmek istiyoruz. 908/1502'de Filibe'de dünyaya gelen Nûreddinzâde, bir süre ilim tahsilî ile meşgul olduktan sonra Bâlî Efendi'ye intisâb etmiştir. Seyr-i sülûkunu ikmâli müteakip ise Bâlî Efendi kendisini hilâfetle Pazarcık'a (Tatarpazarcığı) göndermişse de burada gayretli çalışmaları sonucu halkın büyük itibarını kazanması ve şöhretinin geniş bir çevreye yayılması sebebiyle kendisini çekemeyenler tarafından başkent İstanbul'a "Şeyhin siyâsî emelleri var" şeklinde şikâyet olunmuş ve teftiş edilerek hapsedilmesi için ferman çıkartılmak istenmiştir. Bunun üzerine Nûreddinzâde, İstanbul'a giderek hakkındaki ithamların birer

⁶² Konur, *a.g.e.*, s. 103.

⁶³ Konur, *a.g.e.*, s. 231-232, Mektup No: 151.

⁶⁴ Mehmed Nazmî Efendi, *Hediyyetü'l-İhvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği-)*, haz. Osman Türer, İnsan Yay., İstanbul 2005, s. 627-628.

iftiradan ibaret olduğu hususunda Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'yı ikna etmeyi başarmış, hatta bu görüşme sırasında kendisinden çok etkilenen sadrazam, onu İstanbul'a dâvet ederek faaliyetini başkentte sürdürmesi teklifinde bulunmuştur. Teklifi kabul eden Nûreddinzâde, memleketinden âilesini alıp İstanbul'a gelmiş ve burada, muhtemelen o tarihlerde boş olan Küçük Ayasofya Zâviyesi'ne yerleşerek irşad faaliyetine başlamıştır. Daha sonra kendisine mürid de olan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, 1571 senesinde Kadirga'da Mimar Sinan'a inşa ettirdiği külliye de onun için bir zâviye (Şokullu Mehmed Paşa Dergâhı) inşa ettirmeye başlamış, ancak zâviye tamamlanmadan Nûreddinzâde Zilkade 981/Mart 1574 tarihinde vefat edince -Edirnekapısı haricindeki Sır Tekkesi'ne (Sakızağacı) defnedilmiştir- vasiyeti gereği, şeyhi Bâli Efendi'nin diğer bir halifesi Kurt Muhammed Efendi yerine posta oturmuştur.⁶⁵

Devlet ricâliyle iyi seviyede ilişkileri olan, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin sohbetlerine de katılan, Kanûnî ile Zigetvar seferine iştirak ederek sefer sırasında vefat eden padişahın naâşını İstanbul'a getiren, tarikat icâzetini aldıktan sonra bazı tarikat erbâbına karşı çekilmiş bir kılıç gibi duran ve Şeyh Bedreddin'in *Vâridat*'ına red için şerh yazan, Bosnalı Şeyh Hamza ve dervişlerine karşı son derece dikkatli davranan Nûreddinzâde'nin tarikatının Balkanlar'da "Nûreddinzâde tariki" diye anıldığı ve Filibe'nin Mekke Mescidi Mahallesi'nde "Şeyh Nûreddin Zâviyesi" adıyla bir tekkesinin olduğu⁶⁶ belirtilmektedir. Nûreddinzâde'nin onlarca halifesi olup, bunlardan birisi de Filibeli Ebubekir Efendi'dir.⁶⁷ Aynı zamanda şâir olan ve yazdığı şiirlerde "Nûrî" mahlasını kullanan Nûreddinzâde'nin ilâhilerinden biri şöyledir:

Dâr-ı hasret'dir bu dünyâ ağla dâim zâr ü zâr
Göz yaşıyla yaşlığa sen cümleten perverdigâr
Yâ ilâhî geçdi ömrü Nûrî'nin isyân ile
Kalmadı artık recâsı vaslınadır intizâr⁶⁸

⁶⁵ Reşat Öngören, "Füsus Şârihi Sofyalı Bâli Efendi'nin Tasavvufi Çizgisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, s. 58-59.

⁶⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, c. IV, s. 29.

⁶⁷ Tabibzâde, *a.g.e.*, vr. 24b.

⁶⁸ Erenden, *a.g.e.*, s. 204.

Halvetiyye'nin yine Ramazâniyye koluna bağlı Cerrâhîlik yolundan Debbâğ Ali Rûmî'nin ve Şeyh Seyyid Mustafa Efendi'nin Filibe'de faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Debbâğ Ali Rûmî Efendi, Filibe'de faaliyet göstermiş ve 1065/1654 yılında burada vefat etmiştir. Şeyhi, Edirneli Şeyh Mestçizâde İbrâhim Necîb Efendi (ö. 1036/1626)'dir.⁶⁹ Şeyh Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1211/1796'den sonra)'ye gelince, Filibeli olup Şeyh Fâzıl Ali Rûmî'nin hem dâmâdı, hem de halifesidir. 1211/1796 yılında İstanbul'a gelmiş, Cerrâhî Âsitânesi'ne misafir olmuştur.⁷⁰

Nakşbendilik

"Filibeli Kadızâde Mahmûd Çelebi", "Yeşilzâde" ve "Baba Çelebi" olarak da tanınan Şeyh Mahmûd Baba, ilk ilimleri tahsil ettikten sonra Orta Anadolu'da Abdülkadir Efendi'den kemâl kesbetmiş iken, Nakşbendiyye büyüklerinden "Hakîm Çelebi" nâmıyla meşhûr Seyyid Muhammed Nakşibendî'ye intisâb ile sülûkunu tekâmîl ederek icâzete nâil olmuştur. Daha sonra vezir Rüstem Paşa'ya hoca tayin edilmiş, 951/1544'te Rüstem Paşa veziriazam olunca elli akçe maaş ile emekliye ayrılmıştır. Cemâziye'l-âhir 987/Ağustos 1579'da vefât edince Eyüp Sultan Türbesi yakınında defnedilmiştir.

Şeyh Mahmûd Baba, hayırlı eser olarak Süleymaniye Câmii yakınında bir medrese binâ ettirmiş, vakfiyesini de düzenlemiştir. Hüsnü hatta da mahareti olduğundan son zamanlarında *Ebussuûd Efendi Tefsiri*'ni yazmıştır. Ömrünü bekâr geçirip bir halef bırakmadığından, yazdığı kitaplar tutanın elinde mahv ve perişan olmuştur. "Rızâyî" mahlasıyla şiirleri de vardır:⁷¹

Kaşlarınla nâme-i hüsnün aceb unvânı var

Saltanat menşûrudur tuğrâ-yı âlişânı var

⁶⁹ Fahreddin Erenden, *Envâr-ı Hazret-i Pîr Nûreddin Cerrâhî*, haz. M. Fahrettin Dal, *Fahrettin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 2006, (içinde), s. 53.

⁷⁰ Erenden, *a.g.e.*, s. 374.

⁷¹ Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 143.

Etmiş felek deli girdâb-ı hayretten halâs
Rûzgâr eksikliğidir rûzgâr eksikliği

Beni hecr oduna yakdın cihân sûz oldu âhım âh
Benim rûy-ı siyâhımdan sipihr-vez oldu mâhım âh

Ecel şehbâzı her şahsın huzurunu uçurmuştur
Ölüm derdi cihân halkın bu dünyâdan göçürmüştür⁷²

1868’li yıllarda Nakşî-Hâlidî şeyhi olduğunu tespit ettiğimiz Ali Efendi de Filibe’de bulunmuştur. Bu zât hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlı olmakla birlikte, Edirne Müftüsü olarak meşhur olan Muhammed Fevzî Efendi (ö. 1318/1900)’nin Antalya niyâbeti göreviyle tekrar memuriyet hayatına başladıktan sonra muhtemelen 1868’de İstanbul’a dönmüştür. Bir müddet sonra Filibe’ye nâib olarak tayin edilen Fevzi Efendi, burada Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden Ali Efendi’ye intisab etmiştir.⁷³

Son devrin önde gelen iki Nakşî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî (ö. 1311/1893) ile Ahmed Hüsâmeddin Dağistânî (ö. 1925)’nin Filibe’den halifeleri olduğunu biliyoruz. Gümüşhanevî’nin halifesi Şeyh Ahmed Filibe’vî olup,⁷⁴ Dağistânî’nin ise Hâfız Muhammed Efendi’dir ve İstanbul’da kalmıştır.⁷⁵

Nakşbendiyye’den memleketi Filibe’de ve tayin olduğu Mudurnu’da imamlık, medresede hocalık yapmış olan Hacı Tefvîk Efendi’yi de hatırlamak gerekir. 1256/1840 yılında Filibe’de dünyaya gelen Hacı Tefvîk Efendi, on üç yaşında Filibe Rüşdiye Mektebi’ne başlamış ve “Pekiye” derece ile mezun olarak diplomasını almıştır. On yedi yaşında Filibe’de bulunan Şehabeddin Medresesi’ne başlamıştır. Daha sonra İstanbul’a gelerek Çarşamba’da Mehmet Ağa Medresesi’nde Şeyhülkurrâ Hafız İsmail Efendi’den kıraat tahsil etmiştir. İstanbul’daki eğitimini tamamlayınca memleketi Filibe’ye

⁷² Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 147.

⁷³ Bkz. Mustafa Uzun, “Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü”, *DİA*, c. XII, s. 507.

⁷⁴ Mustafa Fevzi b. Nu’mân, *Hediyyetü’l-Hâlidîn*, y.y., 1313, s. 90.

⁷⁵ Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 272.

dönmüş ve hocalığa başlamıştır. Burada epey bir zaman görev yapan Hacı Tevfik Efendi, 1875 yılında Rusların Filibe'yi işgali üzerine göç etmeye mecbur kalmış ve bütün ev eşyası, kitap, risale ve diplomalarını ardında bırakarak İstanbul'a gelmiştir. İki yıl sonra, 1877 tarihinde otuz sekiz yaşında iken eşi Lütfiye (1842-1925) ve beş yaşındaki oğlu Bahâeddin (Kökden) ile birlikte Mudurnu'nun İmaret Mahallesi'ne gelerek yerleşmiştir. Mudurnu Yıldırım Bayezid Câmii'nde ikinci imam olarak vazifede bulunan Molla Hüseyin'in vefatıyla boşalan görev için yapılan imtihanla tayin olunan ve "Filibeli Hacı" diye meşhur Hâfız Mehmed Tevfik Efendi, yetmiş yaşında iken (14 Ocak 1910 tarihinde) 169 kuruş maaşla Mudurnu Müderrisliği'ne tayin olunmuş ve vefatına kadar bu görevini devam ettirmiştir. Millî Mücadele'ye de doğrudan destek veren Mehmed Tevfik Efendi, 26.2.1929 tarihinde seksen sekiz yaşında iken vefat etmiştir. Vasiyeti gereği Şeyhül-Ümran Tepesi diye anılmakta olan yere defnolunmuştur.⁷⁶

Celvetilik

Celvetiliği şehirde Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu "Dede Çelebi" lakaplı Muhammed Sabûrî Efendi, Şeyh Veliyyüddin Efendi ve Atpazarı Osman Fazlî Efendi temsil etmişlerdir.

Şeyh Mustafa Efendi, Filibeli olup, Eyyûb Efendi adında bir zâtın oğlu ve Muhammed Sabûrî Efendi'nin babasıdır. Celvetiyye tarikatına intisâb ile Filibe'de Celvetî Tekkesi'ne şeyh olan Mustafa Efendi, 1087/1676 senesinde bekâ yurduna göç etmiştir.⁷⁷

"Dede Çelebi" lakaplı Muhammed Sabûrî'ye gelince, 10 Muharrem 1048/24 Mayıs 1638'de Filibe'de dünyaya gelmiş olup Sultan İbrahim devri meşâyihinden Akçakazanlıklı Şeyh İsmâil Efendi (ö. 1052/1642)'nin⁷⁸

⁷⁶<http://www.turkalemiyiz.com/asil/turkturkistan.asp?id=575>; http://www.mudurnu.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=157:filibeli-hoca&catid=59:gueray-oenal&Itemid=333.

⁷⁷ Bâdi, *a.g.e.*, c. III, s. 143.

⁷⁸ Şeyh İsmâil Efendi, Filibe yakınlarındaki Akçakazanlık'tandır. Babası, Halvetî şeyhlerinden Alâeddin b. Muhsin Efendi'dir. İsmâil Efendi, babası inşa ettirdiği zâviyede postnişin iken vefat edince, İstanbul'a gelmiş, Fatih Câmii'nde vaaz edip, tefsir ve hadis okutan Azîz Mahmûd Hüdâyî'den el alarak derslerine devam etmiştir. Tasavvufî terbiyesini ikmâl edip icâzetini alınca, mürşidi Hüdâyî kendisini

torunudur. İlk bilgileri memleketinde tahsil ettikten sonra 1060/1649 senesi başlarında vâlidesinin izniyle İstanbul'a gelerek Şeyh Gafûrî Mahmûd Efendi'den inâbet almış ve sekiz sene kadar hizmetinde bulunarak 1069/1658 senesi başlarında Hüdâyî Şeyh Mahmûd Efendi Âsitânesi'nde secçâdenişin olan Cennet Muhammed Fenâyî Efendi icâzetlerine duâ etmiştir. Sonra Filibe'de Şeyh İsmail Efendi Tekkesi'ne Şeyh Abdullah Efendi'den boşalması üzerine meşihata geçerek on bir sene kadar sâlikleri irşâda himmet etmiş ve o sırada Şihabüddin Câmîi Vâizi Şeyhü'l-Kurrâ Muhammed Efendi'den geri kalan ilimleri tahsil edip tefsîr, hadîs nakline de mezûn olmuştur.⁷⁹

Cemâziye'l-evvel 1076/Kasım-Aralık 1665'da şeyhi Gafûrî Efendi vefât etmekle İstanbul'a gelen Muhammed Sabûrî, bazı câmi kürsilerinde vaaz ve nasîhat görevini yürütmüştür. Zilhicce 1076/Haziran-Temmuz 1666'da Edirnekapısı dâhilinde kendisi için Kazasker Abdülkadir Efendi tarafından bir mescid binâ edilerek meşihat ve mübârek câmiin imâmeti kendisine tevcih olunmakla, o mahalle nakletmiştir. Zilkâde 1083/Şubat-Mart 1673'de mübârek mescide minber de yapıldığında hitâbeti de kendisine ihsân olunmuştur. 1102/1690 tarihinde Eğrikapı'da İvaz Efendi Câmîi Vâizliği tevcih olunmuştur. Zilkâde 1105/Haziran-Temmuz 1694'de Şehzâde Sultân Mehmed Câmîi vâizi İsmail Efendizâde Ahmed Efendi'nin irtihâl ettiği haberinin şâyi olması üzerine onun yerine tayin edilmiş iken, birkaç gün

memleketindeki babasının tekkesine halife olarak tayin etmiştir. Yirmi yıl kadar burada vazife yapan İsmâil Efendi, hacca giderken uğradığı İstanbul'da vaaz etmiş ve bu vaazı dinleyen Sultan IV. Murad pek beğenmiş, hac dönüşünde İstanbul'da kalmasını ferman buyurmuştur. Hac dönüşü İstanbul'a gelerek çeşitli câmilerde vaizlik ve kürsî şeyhliği yapmış, Sultan ile Bağdad Seferi'ne de iştirak etmiştir. 1052/1642 yılında vefat etmiş, Çukurhamamı civarındaki binâ ettirdiği tekkesi haziresine defnolunmuştur. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarîkatı*, Erkam Yay., İstanbul 1990, s. 127.

⁷⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1990, c. 2/II-III, s. 430; Hocaşâde Ahmet Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, haz. Selami Şimşek, Buhara Yay., İstanbul ts., s. 146-147; Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 142; Yılmaz, *a.g.e.*, aynı yer; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 436.

sonra Ahmed Efendi'nin vefât etmediği anlaşıncı eski görevine dönmüştür.⁸⁰

Otuz sekiz sene kadar tekkesinde sâlik ve müridleri terbiye ile meşgûl olmuş ve Rebîu'l-evvel 1121/Mayıs-Haziran 1709'da Sütlüce'de satın almış oldukları mahale nakletmiştir. Rebîu'l-âhir 1123/Mayıs 1711 tarihinde Üsküdar'da Hüdâyî Âsitânesi'ne seccâdenişîn ve hadîs ve tefsîr nâkili iken 15 Muharrem 1130/19 Aralık 1717 Pazar günü öğle vaktinde vefât ederek nûrlar âlemine ittisâl etmiş, Şeyh Ahmed Efendi Türbesi'nde şeyhi Gafûrî Mahmûd Efendi yanına defnedilmiştir.⁸¹ Dostlarından Nahîfî (ö. 1151/1738) tarafından, "Ola Dede Çelebi kâmilîn-i kurb-ı Hudâ" mısraı vefâtına tarih olarak söylenmiştir. Dede Çelebi, ilim ve irfân ile meşhûr iyi ahlâklı bir zât olup, "Sabûrî" mahlasıyla bazı ilâhileri vardır.⁸² Şu lâhûtiyâne nutuk, kutsî vâridâtı cümlesindendir:

Çün mübârek günlerin âlemde vâri cum'adır
 Cümle imân ehlinin cisminde cânı cum'adır
 Gecesi kadar mübârek gündüzü id-ı şerîf
 Lâ-cerem rahmet berâtının nişânı cum'adır
 Uçmağa uçmak dilersen olma hâlî cum'adan
 Cennete girmek dilersen olma hâlî cum'adan
 Ey Sabûrî azm idüp cennet diyârına giden
 Her günü bir ıyddır ıydının ıydı cum'adır⁸³

⁸⁰ Hocaîade, *a.g.e.*, s. 147; Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 143.

⁸¹ Hocaîade, *a.g.e.*, s. 147; Bâdî, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸² Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Sâtî Efendi/Süleyman Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî'* (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'marî Yapılar), haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yay., İstanbul 2001, c. II, s. 610; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, c. IV, s. 612; Tabibzâde, *Mecmû'a-ı Tekâyâ*, İBB Ktp., Yazmaları No: K. 75, s. 69; Hocaîade, *a.g.e.*, s. 133-134; Bâdî, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸³ Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 149-150.

Şeyh Veliyyüddin Efendi ise, “Dede Çelebi” lakabıyla meşhûr Şeyh Muhammed Sabûrî’nin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra babasının tarikatına sülûk ederek Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin halîfelerinden Şeyh İsmâîl Efendi’ye dâmâd olup, Filibe’de Alâeddin Zâviyesi’nde seccâdenişîn olan Şeyh Hâmid Efendi’ye intisâb etmiştir. Ancak Veliyyüddin Efendi, sülûkunu tamamlamadan önce şeyhinin hac için Hicâz’a giderken yolda irtihâl etmesi sebebiyle, Gelibolu’ya giderek orada postnişîn olan Gafûrî Şeyh Mahmûd Efendi’den⁸⁴ sülûkunu ikmâl etmiş, tarikat icâzetini alarak İpsala kasabasına şeyh tayin olunmuştur.⁸⁵

Bir müddet sonra Edirne’ye gelerek Celvetî şeyhlerinden Saçlı İbrahim Efendi’nin hizmetine dahil olmakla, onun tarafından Tekirdağ’a şeyh olarak gönderilmiştir. Daha sonra Saçlı İbrahim Efendi İstanbul’a giderken Tekirdağ’a uğrayıp Veliyyüddin Efendi’yi de yanına almış, Hüdâyî Âsitânesi’nde irşâd postunda olan “Ehl-i Cennet” diye meşhûr Şeyh Muhammed Fenâyî Efendi’ye teslim etmiştir. Bir süre sonra Şeyh Muhammed Efendi’nin vefât etmesi üzerine, Tophane’de İlyas Çelebi Mescidi altındaki zâviyede inzivâya çekilmiştir. Daha sonra Orta Câmii meşîhati kendisine tevcih olunup, mücâhede ve tâata devam eder iken 25 Zilhicce 1108/15 Temmuz 1697 Pazar günü irtihâl etmekle Üsküdar’da Hüdâyî Âsitânesi hazîresine defnolunmuştur.⁸⁶ Mezar taşında Sâbit Efendi’nin söylediği şu târih yazılıdır:

Mülk-i nâsûtu koyup şeyh-i veliyy-i ârif
Etdi nûzhet-gede-i âlem-i lâhûta duhûl
Rahmet-i Rabb-i gafûru bulup ol merd-i Hudâ
Edecek menzil-i mes’ûd-ı kerâmete nüzûl
Eyledi rûh-ı şerîfine azîz istikbâl
Verdi izzetle selâmı heme erbâb-ı kabûl
Makdem-i pâkine müştâk idi ehl-i Cennet

⁸⁴ Tabibzâde, Şeyh Veliyyüddin Efendi’nin “Ehl-i Cennet” lakaplı Şeyh Muhammed Fenâyî Efendi’den icâzet aldığını, kendisinden de Müftü Seyyid Ebussuûdzâde’nin mezun olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Tabibzâde, *Silsilenâme*, vr. 14b.

⁸⁵ Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 144.

⁸⁶ Süreyyâ, *a.g.e.*, c. IV, s. 612; Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 144.

Can atıp kendi de ol encümene buldu vusûl
 Vâsıl oldukda o ashâba dedim târihin
 Gitdi firdevse velî kaldı bu ahhâb-ı melûl⁸⁷

Burada Şumnu doğumlu olan ancak İstanbul'da Fatih civarında Atpazarı semtinde ikamet etmesi dolayısıyla "Atpazarı" diye meşhur olan Osmân Fazlî Efendi'nin Filibe'de bir zaman kalıp irşâd faaliyetinde bulunduğunu belirtmeden geçemeyeceğiz. İlk tahsilini Şumnu'da tamamladıktan sonra Edirne'ye gelen ve burada Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halîfelerinden Saçlı İbrâhim Efendi'ye intisâb ederek sıkı bir riyâzat ile seyr ve sülûkten geçen Atpazarî, şeyhinin kendisine kızını vermek istemesi üzerine artık feyz alamayacağı düşüncesiyle İstanbul'a gelmiş, yine bir Celvetî şeyhi olan Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye intisâb ederek tasavvufi terbiyesini tamamlayarak hilâfet almıştır. Ardından Zâkirzâde tarafından Aydos kasabasına irşâd ile görevlendirilen Atpazarî, şeyhinin vefatına kadar burada kalmış, onun vefatından sonra, önce 1068/1657 yılında Filibe'ye gelmiştir. Ancak Atpazarî'nin şehirde gördüğü büyük ilgiyi çekemeyenler, onu devlet yetkililerine şikâyet etmiş ve Filibe'den göç etmeye zorlamışlardır. Atpazarî, bunun üzerine 1672 yılında İstanbul'a gelmiş, daha önce Filibe'de kadı iken tanıdığı Esîrî Mehmed Efendi'nin şeyhülislâm olduğunu öğrenmiş ve durumunu ona arz etmiştir. Şeyhülislâm da Filibe kadısına hitaben bir mektup yazarak kendisine vermiştir. Filibe'ye dönen Atpazarî, gördüğü bir rüya üzerine tekrar İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da çeşitli câmilerdeki vaaz ve irşad faaliyetlerinin yanında Fatih Atpazarı'nda Manisalı Mehmed Paşa Câmii'nin içinde kurduğu tekkede tasavvufi faaliyetlerini yürüten Atpazarî, devlet yöneticilerine yönelik yaptığı eleştiriler dolayısıyla Magosa'ya sürgün edilmiş, burada 17 Zilhicce 1102/11 Eylül 1691 tarihinde vefat etmiştir. Pek çok eser de kaleme almış olan ve vahdet-i vücûdçu bir meşrebe sâhip bulunan Atpazarî'nin esas etkisi, Rumeli, Anadolu ve Hicaz bölgelerine göndermiş olduğu yüz elli halife ile olsa gerektir. Bunların başında Celvetiyye'nin Hakkıyye kolu kendisine nisbet olunan Aydoslu İsmâil Hakkı Bursevî gelmektedir.⁸⁸

⁸⁷ Bâdi, *a.g.e.*, c. III, s. 144-145.

⁸⁸ Sakıp Yıldız, "Atpazarî Osman Fazlı", *DİA*, c. IV, s. 83-85.

Kâdirîlik

Kâdirîlik, Filibe’de ilk olarak Rûmiyye kolunun kurucusu İsmâil Rûmî (ö. 1053/1643)’nin himmeti ile açılan tekke ile faaliyet göstermeye başlamıştır. Kaynaklar Edirne, Bursa, Tekirdağ, İzmir, İzmit, Manisa’nın yanında Selânik, İştib, Köstence, Filibe, Serez, Temeşvar ve Mısır’daki Kâdirî dergâhlarının İsmâil Rûmî’nin himmetiyle açıldığı rivâyet etmektedir.⁸⁹ Evliyâ Çelebi’nin şehirde bir Kâdirî Tekkesi’nin olduğunu söylemiş olması da⁹⁰ bu bilginin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Filibe’de Kâdirîliğe mensup olup 19. asırda Filibe’de faaliyet gösterdiği bilinen Şeyh Hasan Efendi ile 19. asrın sonları ile 20. asrın başlarında yaşadığını tahmin ettiğimiz ve tekke şeyhliği görevi bulunmayan Üveysî meşrep⁹¹ Edhem Efendi vardır. Şeyh Hasan Efendi hakkındaki bilgimiz, Hüseyin Memişoğlu’nun *Bulgaristan’da Türk-İslâm Kültürü ve Sanatı* adlı eserinde Kâdirî şeyhi Hasan Efendi’nin 1839 tarihli Filibe’ye ait vakfiyesinin olduğunu belirtmesine dayanmaktadır.⁹² Edhem Efendi hakkındaki bilgilerimiz ise, son devir Rifâî şeyhlerinden Kenan Rifâî ile annesi Hatice Cenân Hanım’ın onunla irtibatları dolayısıyladır. Samiha Ayverdi’nin gözüyle, “Ne ki, cihanı bağrına basmış, dünyaları içine sığdırmış bu ananın (Hatice Cenân Sultan), gönlüne ışık tutmuş, kendi mânâsını kendine gösterip uyandırmış bir rehberi bir mürşid idi”,⁹³ “Kıyametler kıyametleri takip etse, aşkı ve îmânı ile gene de gönüllerde yaşayacak olan büyük velîlerden, mübarek yüzüne sır peçesi çekmiş bir velî... Yokluğun azametli dünyasında haşr olarak var olmuş ebedîlerden bir yüce ebedî...”⁹⁴ bir şahsiyet olan Edhem Efendi’nin kabri, Filibe’de Kenan Rifâî’nin dedesi Hacı Hasan Bey’in adıyla anılan mahalle sınırları

⁸⁹ Adalet Çakır, *Mehmet Rifat Efendi’nin Nefhatü’r-Riyâzi’l-Aliyye Adlı Eserinin Işığında Anadolu’da Kâdirîlik*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2006, s. 431.

⁹⁰ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, s. 212.

⁹¹ Mustafa Tahralı, “Kenan Rifâî”, *DİA*, c. XXV, s. 254.

⁹² Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan’da Türk-İslâm Kültürü ve Sanatı*, İBB Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 39.

⁹³ Sâmîha Ayverdi, *Dost*, Hülbe Baytaş Yay., Ankara ts, s. 8.

⁹⁴ Sâmîha Ayverdi, *Yeryüzünde Birkaç Adım*, Kubbealtı Neşriyat, 2. bsk., İstanbul 2001, s. 96.

içerisindeki Müslüman mezarlığında olup, mahalle bugün de hâlen aynı isimle anılmaktadır ve aynı isimle bir de mescid vardır. Son zamanlarda gerek Edhem Efendi'nin makâmının ve gerekse Müslüman mezarlığının oldukça bakımsız ve metruk görüntüsü, Türkiye'den buraya giden Ayşe Topuz ve eşi gibi eski eserlere ve tasavvuf yolunun büyüklerinin türbelerine duyarlı kimseler tarafından tadilat için Bulgar makamlarına resmî başvuru yapılmasına neden olmuştur. 8 Ekim 2004 tarihinde bu müracaat kabul edilerek mutabakat sağlanmış, ardından tadilat gerçekleştirilmiştir.⁹⁵

Mehmet Demirci'nin verdiği bilgiye göre, Kenan Rifâî'nin âilesi İstanbul'a taşındıktan sonra da Filibe'ye irtibatlarını kesmemiş, zaman zaman ziyarete gitmiştir. Hatta bu seyahat dönüşlerinde delikanlılık çağlarında olan Kenan Rifâî, bindiği trenin Türk sınırında durduğu zaman iner, yere kapanarak toprağı öper, nöbet tutan askerlerin boynuna sarılırdı. Çünkü doğup büyüdüğü topraklar elden çıkmıştır.⁹⁶

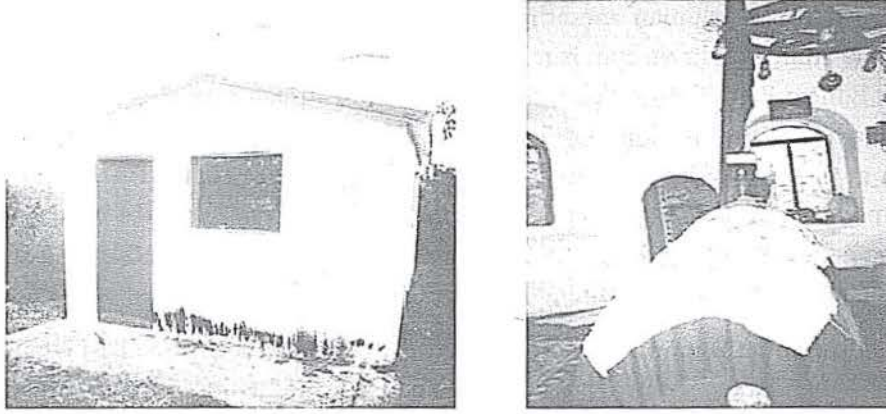
Bektâşilik

Balkanlar'da yaygın olan tarikatlardan birisi de Bektâşilik'tir. Balkanlar'ın Türkleşmesinde büyük emeği geçen Kalenderî, Bektâşî şeyhi Otman Baba (ö. 883/1478), Horasan diyarından Anadolu'ya gelmiş, dervişleri ile birlikte Dobruca, Tırnova, Zağra, Edirne, Vize, Babaeski, Serez, Tekirdağ yanında Filibe'ye uğramış, burada faaliyette bulunmuştur.⁹⁷ Otman Baba ile aynı asırda yaşamış Ayrıca Kaygusuz Abdâl'ında şiirlerinde Edirne'den, Filibe'den, Yanbolu'dan söz etmesine bakılırsa, Rumeli'de epeyce gezdiği anlaşılmaktadır. Onun buraları gezdiği zaman dilimi ise 1424-1430 yılları olarak gösterilmektedir.

⁹⁵ Lale Yılmaz, "Kaf Dağı'nın Ardındaki Sevgili", *Merhaba*, Yaz 2005, s. 4.

⁹⁶ Mehmet Demirci, "Kenan Rifâî'de Tasavvuf Şiiri ve Mûsikîsi: İlâhiyat-ı Ken'an", *Keşkül Dergisi*, Güz 2013, Sayı: 28, s. 122.

⁹⁷ Orhan Türkdöğün, *Alevi-Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*, Timaş Yay., İstanbul 1995, s.233-235. Otman Baba'nın Edirne yöresindeki faaliyetleri hk. bkz. Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul 2012, İlaveli 2. bsk., s. 430-433.

Resim 5. Filibe Karaiz Köyü'nde Reis Baba (solda) ile Softa (Sabri) Baba'nın türbeleri (Refik Engin Arşivi)

Filibre yöresinde Reis Baba, Softa Baba, Ballı Baba, Şeyh Mustafa Sadüddin Efendi, Uzun Ahmed gibi Bektâşî babalarının faaliyetinde bulunduğunu da biliyoruz. Nitekim Rumeli'deki Bektâşî şeyh ve tekkeleri ile alakalı çalışmalarıyla tanıdığımız Refik Engin de Filibe'nin Karaiz Köyü'nde Bektâşîyye'den Reis Baba ile Softa (Sabri) Baba'nın türbelerinin bulunduğunu belirtmektedir.⁹⁸ Dolayısıyla Karaiz Köyü'nde Reis Baba ile Softa Baba'nın faaliyetinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Ballı Baba hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. 17. asırda yaşamış bir Bektâşî ozanı olup, Filibe dolaylarında kendi adına kurulmuş dergâhda medfûn bulunduğu, kerametleri söylenen bir ulu kişi olduğu belirtilmektedir. İsmail Özmen'in öğretmen İhsan Tanaltay'a dayanarak verdiği bilgiye göre, Ballı Baba Filibe civarındaki bir tekkenin babasıdır. Pek çok nefesi olup, "Muhammed Ali postunda oturan/Dört kapıyı kırk makamı bilmeli/Muhammed Ali'ye talibim diyen/Evvel farzı mürşidini bulmalı" diye başlayan nefesi meşhurdur.⁹⁹

⁹⁸ Refik Engin, "Balkanlar'da Tekke, Türbe ve Zaviyelerimiz", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004, s. 6, 7.

⁹⁹ İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, K.B. Yay., Ankara 1998, c. III, s. 59.

Şeyh Mustafa Sadüddin Efendi (ö. 1178/1764), Edirneli olup, Filibe Bektâşî Tekkesi şeyhidir.¹⁰⁰ Uzun Ahmed ise Filibe ahalisinden ve Bektâşî babalarından olup, Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ali Rızâ Dede'nin babasıdır.¹⁰¹

Hurûfilik

Liubomir Mikov-Orlin Sübev, Ahmet Refik'in yayınladığı belgelerden, 1572 ve 1576 tarihlerinde *Filibe* ve Tatarpazarcığı'nda Hurûfilik yoluna mensup olan ve belgelerde "ışık" olarak nitelendirilen bazı dervişlerin tutuklandığının anlaşıldığını belirtmektedirler.¹⁰² Abdülbaki Gölpınarlı da arşiv kayıtlarına dayanarak Hurûfililerin, 16-18. asırlarda Rûmeli'de Filibe, Tatarpazarcığı, Varna, Ahyolu ve Anadolu'nun Eskişehir ve Sivas bölgelerinde faaliyet gösterdiklerini kaydetmektedir.¹⁰³

Tarîkatı Tespit Edilemeyen Tekkeler

Filibe yöresinde hangi tarıkata mensup olduğu tespit olunamayan tekkeler ise şunlardır: Filibe'ye bağlı Tekfurbınar Köyü yakınlarındaki "Tekke" diye de meşhur olan Tekke Ari,¹⁰⁴ 1134/1721 yılında Abdulhay adında bir şeyhin görev yaptığı tespit edilebilen Şeyh Ömer Zâviyesi,¹⁰⁵ Hacı Ahmed Ağa Zaviyesi,¹⁰⁶ Eğerciler nahiyesinde faaliyet göstermiş Şeyh Hasan Efendi Zâviyesi,¹⁰⁷ Filibe merkezde Bana Câmîi yakınında bulunan ve iki şeyhin görev yaptığı belirtilen Şeyh Bayram Efendi Zâviyesi.¹⁰⁸

§

¹⁰⁰ Emine Yeniterzi, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi: (İnceleme-Metin)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. 29.

¹⁰¹ Bâdî, *a.g.e.*, c. III, s. 145.

¹⁰² Liubomir Mikov-Orlin Sübev, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 162.

¹⁰³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*, TTK Yay., Ankara 1989, 2. bsk., s. 28.

¹⁰⁴ İsmail Selimoğlu, "Balkanlardaki Tasavvufî İzler", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004, s. 41.

¹⁰⁵ BOA, İE.EV., Dosya No: 57, Gömlek No: 6276, 02 Ra 1134.

¹⁰⁶ BOA, EV.d, Gömlek No: 22082.

¹⁰⁷ BOA, C.EV., Dosya No: 572, Gömlek No: 28870, 29 Za 1255.

¹⁰⁸ BOA, C.EV., Dosya No: 591, Gömlek No: 29844, 17 B 1274.

Sonuç

Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Filibe yöresinde Mevleviyye, Halvetiyye ve bu tarikatın Cemâliyye, Uşşâkıyye, Gülşeniyye, Şemsiyye-Sivâsiyye kolları, Nakşbendiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye ve Rûmiyye kolu, Bektâşiyye, Hurûfiyye tarikatları olmak toplam 12 tarikat faaliyet göstermiştir.

2. Bu tarikatlardan Mevlevîliğe mensup 2 tekke, Halvetîliğe ait 1 ve kollarından Cemâliyye'ye 1, Uşşâkıyye'ye 1, Gülşeniyye'ye 1, Sivâsiyye'ye ait 1 olmak üzere toplam 5 tekke, Nakşbendîliğe ait 2, Celvetîliğe ait 2, Kâdirîliğe ait 1, Bektâşîliğe ait 1, tarikatı tespit olunamayan 5 tekke olmak üzere toplam 23 tekke Filibe'de etkili olmuştur. Bunlardan 15'inin günümüze ulaştığı belirtilmektedir.

3. Şeyhlerin tarikatlara göre dağılımında Mevlevîlik ilk sırayı almaktadır. Nitekim Mevlevîliğe mensup 11, Halvetîliğe 8, Bektâşîliğe 7, Celvetîliğe 6, Nakşbendîliğe 5, Kâdirîliğe 2 ve tarikatı tespit edilemeyen 3 şeyh tespit edilmiştir. Buna göre Filibe'de faaliyet gösteren şeyhlerin toplamı 42'dir.

4. Bu tarikatlardan pek çok şâir ve hattâtın yetiştiği de görülmektedir. Mevleviyye'den Peçevî Ahmed Dede ve Nûri Dede şair iken Nakşbendiyye'den Şeyh Mahmûd Baba hem şâir hem hattâtdır. Halvetiyye'den Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi, Celvetiyye'den Dede Çelebi lakaplı Muhammed Sabûrî ile Atpazarî Osmân Fazlî, Bektâşiyye'den Kaygusuz Abdâl şâirlik yönü bulunan şeyhlerdir.

Kaynakça

1303/1886 *Senesi Konya Vilâyeti Salnâmesi*, 19 Defa.

Agoston, Gabor, "Macaristan'ta Mevlevîlik ve İslâm Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul 1994.

Ahmed Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. III, Beyazıt Devlet Ktp., Genel No: 10393.

Ali Enver, *Semahâne-i Edeb (Mevlevî Şâirler)*, haz. Tahir Hafizoğlu, İnsan Yay., İstanbul 2010.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Sâtî' Efendi/Süleyman Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî'* (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'mârî Yapılar), I-II, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yay., İstanbul 2001.

Ayverdi, E. Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Romanya-Macaristan)*, c. I, haz. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel-İbrahim Numan, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul ts.

_____, *Avrupada Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, c. IV, haz. Gürbüz Ertürk-Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Derneği Yay., İstanbul 1982.

Ayverdi, Sâmîha, *Dost*, Hülbe Baytaş Yay., Ankara ts.

_____, *Yeryüzünde Birkaç Adım*, Kubbealtı Neşriyat, 2. bsk., İstanbul 2001.

BOA, A.MKT.MHM, Dosya No: 16, Gömlek No: 23, 17 N 1265.

BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 11, Gömlek No: 32, 09 Z 1264.

BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 37, Gömlek No: 18, 19 Ş 1267.

BOA, A.MKT.UM, Dosya No: 134, Gömlek No: 12, 25 B 1269.

BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 521, Gömlek No: 79, 28 Ca 1278.

BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 523, Gömlek No: 57, 06 C 1278.

BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 902, Gömlek No: 23, 20 Z 1275.

BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 5, Gömlek No: 392, 29 Z 1132.

BOA, AE.SAMD.III, Dosya No: 99, Gömlek No: 9828, 19 Ra 1141.

BOA, C.EV., Dosya No: 236, Gömlek No: 11771, 29 M 1200.

BOA, C.EV., Dosya No: 281, Gömlek No: 14319, 29 C 1211.

BOA, C.EV., Dosya No: 305, Gömlek No: 15527, 29 M 1137.

BOA, C.EV., Dosya No: 420, Gömlek No: 21271, 30 M 1234.

BOA, C.EV., Dosya No: 506, Gömlek No: 25589, 29 M 1237.

BOA, C.EV., Dosya No: 550, Gömlek No: 27765, 06 Ra 1269.

BOA, C.EV., Dosya No: 565, Gömlek No: 28525, 25 Ş 1192.

BOA, C.EV., Dosya No: 604, Gömlek No: 30453, 29 B 1238.

BOA, C.EV., Dosya No: 607, Gömlek No: 306302, 29 M 1200.

BOA, C.EV., Dosya No: 653, Gömlek No: 32915, 29 Za 1193.

BOA, DH.SAİDd, Dosya No: 43, Gömlek No: 319, 29 Z 1288.

BOA, İ.DH., Dosya No: 233, Gömlek No: 14021, 24 C 1267.

BOA, İ.MVL, Dosya No: 127, Gömlek No: 3336, 29 Za 1264.

BOA, İ.MVL, Dosya No: 421, Gömlek No: 18437, 15 M 1276.

BOA, İ.MVL., Dosya No: 108, Gömlek No: 2457, 01 Z 1263.

BOA, MF.MKT, Dosya No: 67, Gömlek No: 16, 12 B 1298.

BOA, MVL, Dosya No: 281, Gömlek No: 14319, 29 C 1211.

BOA, MVL, Dosya No: 431, Gömlek No: 18984, 10 L 1276.

BOA, MVL, Dosya No: 912, Gömlek No: 40, 13 N 1276.

BOA, MVL., Dosya No: 901, Gömlek No: 21, 28 Za 1275.

Clayer, Nathalie, *Mystiques, Etat Et Societe: Les Halvetis Dans l'Aire Balkanique De La Fin Du Xve Siecle a Nos Jours*, E. J. Brill, Leiden -New York-Köln 1994.

Clayer, Nathalie-Popovic, Alexandre, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, T.T.K. Yay., Ankara 2005.

Çakır, Adalet, *Mehmet Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirilik*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2006.

Defter-i Dervîşân (Yenikapı Mevlevihânesi Günlükleri), haz. Bayram Ali Kaya-Sezai Küçük, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2011.

Demirci, Mehmet, "Kenan Rifâi'de Tasavvuf Şiiri ve Mûsikîsi: İlâhiyat-ı Ken'an", *Keşkül Dergisi*, Güz 2013, Sayı: 28.

Engin, Refik, "Balkanlar'da Tekke, Türbe ve Zaviyelerimiz", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004.

Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.

Fahreddin Erenden, *Envâr-ı Hazret-i Pîr Nûreddin Cerrâhî*, haz. M. Fahrettin Dal, *Fahrettin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 2006, (içinde).

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*, TTK Yay., Ankara 1989, 2. Bsk.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yay., İstanbul 2006.

Hocazâde Ahmet Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, haz. Selami Şimşek, Buhara Yay., İstanbul ts.

http://www.mudurnu.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=157:filibeli-hoca&catid=59:gueray-oenal&Itemid=333 (erişim tarihi: 4.4.2014).

<http://www.turkalemiyiz.com/asil/turkturkistan.asp?id=575> (erişim tarihi: 4.4.2014).

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. IV, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

_____, *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2309.

Karpuz, Haşim, "Balkan Mevlevihanelerinden İzlenimler", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004.

Konur, Himmet, *Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tibyan Yay., İzmir 2003.

Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Tarihiyyesi, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1159.

Mehmed Nazmî Efendi, *Hedîyyetü'l-İhvân* (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetlik Örneği-), haz. Osman Türer, İnsan Yay., İstanbul 2005.

Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1913.

Memişoğlu, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk-İslâm Kültürü ve Sanatı*, İBB Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2007.

Mikov, Liubomir-Sübeş, Orlin, *Bulgaristan'da Alevi-Bektâşî Kültürü*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

Mustafa Fevzî b. Nu'mân, *Hedîyyetü'l-Hâlidin*, yy., 1313.

Nathalie Clayer-Alexandre Pöporic, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, T.T.K. Yay., Ankara 2005.

Öngören, Reşat, "Balkanların İslâmlaşmasında Sûfilerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm Medeniyetleri Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya 21-23- Nisan 2000, ed. Ali Çaksu, IRCICA Yay., İstanbul 2002.

_____, "Füsüs Şârihi Sofyalı Bâlî Efendi'nin Tasavvufî Çizgisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, Yıl: 9 (2008), Sayı: 21.

Özmen, İsmail, *Alevi-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, c. III, K.B. Yay., Ankara 1998.

Râmiz, Âdâb-ı Zurfâ, haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1994.

Reyhan Rafet Mustafa, *Bulgaristan Filibe (Plovdiv) ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

Safâî Mustafa Efendi, *Tezkire-i Safâî*, haz. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2005.

Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, haz. Cem Zorlu, İnsan Yay., İstanbul 2003.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.

Sandor, Papp, "Peçuy", *DİA*, c. XXXIV.

Selimoğlu, İsmail, "Balkanlardaki Tasavvufi İzler", *Eskiye Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, Kış 2004.

Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, c. I-IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1889/1306, c. IV.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, c. 4/II-III, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1990.

Şimşek, Selami, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul 2012, İlaveli 2. Bsk.

Tabibzâde Mehmed Şükrî, *Mecmû'a-ı Tekâyâ*, İBB Ktp., Yazmaları No: K. 75.

Tahralı, Mustafa, "Kenan Rifâi", *DİA*, c. XXV.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, c. I-II, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

Türkdoğan, Orhan, *Alevi-Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*, Timaş Yay., İstanbul 1995.

Uzluk, Şehabeddin, *Mevlevilikte Resim ve Resimde Mevleviler*, Ankara 1957.

Uzun, Mustafa, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *DİA*, c. XII.

Ünver, A. Süheyl, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlâna Güldestesi*, Konya 1964.

Yeniterzi, Emine, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi: (İnceleme-Metin)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2001.

Yıldız, "Sakıp, Atpazarî Osman Fazlı", *DİA*, c. IV.

Yılmaz, Hasan Kâmil, Aziz Mahmûd Hüdâyî, *Hayatı-Eserleri-Tarîkatı*, Erkam Yay., İstanbul 1990.

Yılmaz, Lale, "Kaf Dağı'nın Ardındaki Sevgili", *Merhaba*, Yaz 2005.